

О. Алешо

ФЕДІР КІНДРАТОВИЧ ВОВК ЯК АНТРОПОЛЬОГ

Доклад виголошений на загальних зборах природничої секції Українського Наукового Товариства в Києві, присвячених пам'яті Хведора Кіндратовича Вовка.

Мені випала честь доповісти шановним зборам про діяльність та значіння Хведора Кіндратовича як антрополога. Я не ставлю собі завдання з'ясувати еволюцію світогляду та поступовий розвиток наукової думки покійного. Се, почасти зроблено попереднім докладчиком добр. Л.Є. Чикаленком, котрий змалював постать Хведора Кіндратовича як ученого-доісторика (доісторичної антропології). Цікаво було б простежити розвиток наукової думки хоча б в сфері чистої антропології. Се навіть необхідно зробити, але ж, нажаль, у мене немає відповідних матеріалів для сього. Одже я спробую тільки накреслити, і то в загальних рисах, визначну постать покійного як антрополога.

В особі Хведора Кіндратовича європейська наука втратила одного з видатніших учених, а українська — першого українського антрополога, глибокого та талановитого дослідувача рідного народу, озброєного знаттям та методою, що витворила західно-європейська наука.

Але ж не тільки науковою західно-європейською школою відзначається покійний від інших учених Європейського Сходу, настільки оригінальна і талановита його вдача, що перед тим як перейти до безпосереднього розгляду наукової діяльності Хведора Кіндратовича, конечно потрібно сказати декілька слів про найголовніші особливості його інтелекту. Гострий та ясний розум, критицизм як найкраще сприяють розвиткові позитивізму, що характеризує світогляд покійного й проходить через все його життє та наукову діяльність.

Нахил до позитивізму ми бачимо з самого початку наукового життя Хведора Кіндратовича, коли він купчить свої інтереси на природничих науках а найбільше на хемії до якої належить його перша науково друкована праця. Студіювання хемії, можна гадати, й дало Хведору Кіндратовичу тонкий та точний аналіз, що характеризує всі його наукові роботи. Широка та жива натура покійного не могла обмежити свої інтереси рамцями чисто природничих наук, Хведір Кіндратович (як громадський діяч) цікавиться ще соціальними науками а найбільше дисциплінами які досліджують народне життє, цікавиться він безпосередньо українським народнім життєм та побутом. В сій сфері інтерси його сягають дуже глибоко — Хведір Кіндратович друкує цілу низку работ по ріжним царинам етнографії. Досліджуючи народне життє, покійний і тут лишається природничником як по своєму світогляду так і по науковій методі. Цілком зрозуміло, що він, як природник мусів логічно дійти до студіювання фізичного типу людности а разом й людського організму — як більш тривкого, коли можна сказати позитивного природничого матеріалу. Справді коли доля закинула покійного до Парижу, сього центру — всесвітньої лабораторії антропологічних наук, він весь віддається науковим студіям в сій сфері. Слухаючи курси по етнографії, доісторії, соціології та іншим наукам, що досліджують життє людности, Хведір Кіндратович, найбільше сил та енергії віддає студіюванню анатомічної антропології та зв'язаним з нею біологічним наукам, як порівнюючій анатомії, ембріології та іншим.

Чисто природничий характер, точна мета, ясно зазначені межі та завдання антропології французької школи, цілком відповідають

позитивізму, ясному та критичному розумові покійного. Антропология тут розуміється як природнича історія людини; студіюючи фізичні прикмети людности, людський організм взагалі та його еволюцію вона, таким чином являється чисто біологічною наукою. Студіюване антропология витворило з Хведора Кіндратовича природника-еволюціоніста, котрий на всі явища життя дивиться через призму еволюції. Еволюція для нього являється не гіпотезою або теорією, се непорушний закон живої природи, якому однаково підлягає як організм так й все життя організму. Яскравий доказ правдивости еволюціонізму дав сам Хведір Кіндратович в своїй роботі про ступню «Variations squelettiques du pied chez les Primates et dans les races humaines». Ся класична праця по порівнюючій анатомії уявляє з себе капітальний внесок й до скарбниці антропологічних наук, тому починаючи нарис наукової діяльності в сій сфері, розглянемо її як першу велику наукову студію Хведора Кіндратовича по анатомічній антропология більш докладно. В передмові покійний пише, що ся робота є наслідок студій його на протязі багатьох літ де він використовував весь матеріал, який знайшовся в Парижі, про приматів взагалі, а зокрема по антропоїдним мавпам та примітивним расам. З характерною для нього обережністю, Хведір Кіндратович дає не багато висновків, але всі вони мають велику вагу і надзвичайно ґрунтовні. Поминаючи де які зупинимося на найнаголовніших. Зв'язавши, послідовними формами ступни, людність через антропоїдів з нижчими приматами та іншими звірятами, Хведір Кіндратович разом з сим з'ясує еволюцію ступні людських рас в межах людности. «Скелет людської ступні (людських рас)», пише він «має багато ясных слідів пристусовання (ступні) до лазання яке мало бути попереднім перед ходою на ногах». Шо до людської ступні: «Взагалі етнічні особливости скелета ступні дають послідові форми розвитку; од ступні криво поставленої та пліскуватої (примітивні раси) — до рівної та сводчатої (європейці)». З'ясувавши еволюцію ступні Хведір Кіндратович довів необхідність студіювання її, як однієї з важних антропологічних відзнак. Конкретним наслідком сього являється внесення в систему помірів живої людини — мірання довжини та широкости і інші поміри ступні. Показчиком форми ступні приймається встановлений Хведором Кіндратовичем index — відношення широкости ступні до довжини її та інші пропорції. Таким чином, розглядаючи сю роботу, що до її наукової вартости, мусимо констатувати, що тут Хведір Кіндратович являється визначним західно-європейським ученим й стає поруч з такими французькими антропологами як Манувріє, Мортільє та інші.

Перебуваючи в Парижі Хведір Кіндратович не пориває зв'язків з Україною, навпаки він й

в сфері антропология всі свої сили та наукове знаття мріє приложити на рідній ниві. Покійний цікавиться антропология українського племені, а разом й словян взагалі; пробує з'ясувати місце як перших так і других серед інших племен та рас. Не маючи змоги підійти до безпосереднього студіювання, Хведір Кіндратович уважно слідкує за літературою та і сам містить в французьких антропологічних журналах статті, замітки, рецензії по антропология українців (Можна гадати, що погляди визначних французьких вчених, як напр. Денікера, що до фізичного типу українців та, почасти, й словян склалися не без участі покійного). Тільки з 1903 року небіжчик має спроможність почати дослідження фізичного типу українців. На протязі од 1903 по 1906 рік (в літку) Хведором Кіндратовичем переводяться антропометричні поміри українського населення Галичини, Буковини та Угорщини.

Аналіз сього (нового) досить численного матеріалу дозволяє Хведору Кіндратовичу перш всього більш докладно вияснити, бодай в головних антропологічних рисах, фізичний тип українців, по друге зазначити певне місце українців серед інших словян. В своїй роботі надрукованій в Записках Львівського Наукового Товариства Хведір Кіндратович рішучо приєднує українців до західних (виключаючи поляків) та південно-західних словян, а гуцулів визнає найбільш чистими українцями котрі ясною брахіцефалією, високим зростом (вище 1700), темною пігментацією як волосся так й очей, та іншими антропологічними рисами, «зв'язують між собою східно-українські групи з південними слов'янами». Сі висновки безпосередньо стосуються до західних українців, хоча в загальних рисах можна було б поширити їх і на все українське плем'я. Але ж Хведора Кіндратовича не задовольняють наслідки своєї праці й він прагне дослідити український тип на більш широкому матеріалові який би захопив територію й Придніпрянської України.

В 1907 році, коли Хведір Кіндратович повернувшись з закордону розпочинає наукову працю в Петербурзі, з'являється можливість для нього перевести пляномірне дослідження України. Читаючи курс анатомічної антропология, доісторії (доісторичної антропология), та етнографії, покійний гуртує антропологічну школу з своїх слухачів-студентів Петербурзького університету. Дякуючи тому що учні, які складають сю школу в більшості українці — вдалося на протязі кількох літ перемерити біля 5000 українців, при чому поміри їх захопили всю територію України. На основі сього матеріалу, Федір Кіндратович гадав видати антропологічну мапу України.

В антропологічній лабораторії Петербурзького Університету, під керуванням Хведора Кіндратовича його учнями проводиться наукове оброблення антропометричних матеріалів.

Робота по підготовці матеріалу до мапи була закінчена але ж політичні події не дали змоги видрукувати мапу, не довелося Хведору Кіндратовичу довести видання її до кінця й пізніше. Використав Хведір Кіндратович сей матеріал тільки за для своєї статті, що була надрукована в II-му томі енциклопедії «Українській Народ в его прошлом и настоящем. (Антропологические особенности украинского населения)». Аналіз сих помірив переконав Хведора Кіндратовича в правдивості його міркувань (що до фізичного типу українців) які він висловив в попередній розвідці про західних українців, багато виникло нового. Перш всього виявилось що українське плем'я, по головнішим антропологічним рисам, має більш або менш одноманітний та суцільний тип, а коли ж і спостерігаємо відміни від сього типу, то тільки на окраїнах Української території, й сі відміни є наслідок домінування елементів суміжних етнічних груп, домішок якіх мали місце в новітні часи. Виключається можливість того, щоб українське плем'я з давних часів, так сказати первородне або стародревне, мало складний різнородний етнічний тип. Ще більш упевняється Хведір Кіндратович в тім, що українці стоять найближче до південних та західних (виключаючи поляків) слов'ян — і, таким чином, належать до адриатичної або динарської, по поглядам французьких антропологів, раси. В порівнянню з іншими — північними слов'янами (білорусами та великорусами) українське плем'я захвало багато древніх рис фізичного типу слов'ян себ то: брахіцефалію, високорослість, темну пігментацію волосся та очей та інше. Білоруси ж та великоруси, вбираючи до себе багато чужеродних етнічно елементів (переважно фінських племен), значно відмінили свій стародревній тип й зараз характеризуються комплексом таких антропологічних відзнак або рис як суббрахіцефалія а то навіть і мезоцефалія, яснішу кольорацією волосся та очей (волоссям в більшості руським, ясними очима), вищесереднім а то в більшості середнім зростом та іншими рисами. Сі висліди йшли в розріз з тими поглядами які панували серед російських вчених й викликали серед останніх цілу бурю незадоволення. Виходило що великороси не є характерний тип слов'янської раси, навпаки чисто слов'янського захвалося у них дуже мало, далі, що до українського племені то воно дає, в загальних рисах, суцільний антропологічний тип, і се племя треба рахувати більш слов'янським й ближчим до західних та полудневих слов'ян ніж до північних себ то великоросіян. Але ж висновки Хведора Кіндратовича ґрунтувалися на зовсім новому та великому матеріалові, найголовніше однородному (сі поміри переводилися по системі Брока, значно доповненій яка між іншим була принята на останньому міжнародному конгресі антропологів в Женеві), між тим як дослідження великоруського племені в таких

розмірах не переводилося. Можна ще зазначити, що послідуєчи систематичні обслідування окремих російських антропологів як напр. Д.А. Золотарьова показали, що в відношенню до великоросів певної території, приходиться констатувати різнородність та неодноманітність антропологічного складу населення (Такої різнородности у великоросів можна сподіватися, приймаючи на увагу велику кількість домінування різних фінських племен, й для всієї території Московії). Сі поміри українського населення являються в історії науки єдиним пляномірним дослідженням, переведеним в таких широких розмірах, одного з слов'янських племен; вони ясно показали необхідність такого ж пляномірного дослідження й інших слов'ян. Хведір Кіндратович подає ініціативу такого обслідування. В Записках Російської Академії Наук за 1912 рік він містить статтю про організацію досліджування слов'ян взагалі. Але ж становище антропології в бувшій Російській Державі не дало змоги перевести хоч частину тих проектів та плянів, що намічає покійний.

Закінчуючи нарис наукової діяльності Хведора Кіндратовича неможливо поминути ще однієї характерної риси його наукової вдачі. Небіжник ніколи не був чисто кабінетним вченим, в його особі ми бачимо борця, котрий по всяк час дбає про інтереси науки, завзято їх обстоє. Нагадаю тільки то обурення та суворе осудженне «варварського поводження» (як він називав) де кого з російських вчених з дорогоцінними останками людських та звірячих кісток, — обурення поводженням легковажних «археологів», які геть викидали кістки при раскопках. Коли в 1915 році Російське Міністерство Освіти намічає реформу університетів Хведір Кіндратович містить в «Ежегоднике Русского Антропологического Общества при С-Петербургом Університеті» статтю (Антропология и ея преподавание в Унивеситетах) в який висуває необхідність окремої катедри по антропології найменше з трьома спеціальними курсами: по анатомічній антропології, доісторії (доістор. антропол.) та етнографії. При кафедрі повинні існувати спеціальні кабінети та лябораторії пристусовані до наукових студій, які б разом складали антропологічний інститут. Відбитки сієї статті він подає до Міністерства Освіти, вживає ще інших заходів але на жаль вони не мають реальних наслідків, позаяк Хведір Кіндратович один тільки виступає в оборону науки, — російські антропологи не підтримують покійного. Поруч з боротьбою за крашу долю своєї науки, Хведір Кіндратович й при кепських обставинах Російського життя, що до антропології встигає багато збудувати й залишити після себе дорогоцінну наукову спадщину. Читаючи курс в Петербурзькому Університеті, небіжчик, на мізерні кошти що асигнуються там на антропологию, збирає по антропології та етнографії невеликий але надзвичайно коштовний з

науково-педагогічного боку музей, обрехтовує лябораторію комплексами різного антропологічного струменту та приладдя. Найголівніше значінне для науки має жива лябораторія — антропологічна школа, що Хведір Кіндратович згуртував біля себе. Мало того, що він передав цій школі своє знатте методу західноєвропейської науки — Хведор Кіндратович вселив в своїх учнів щирю любов до науки. Як природник, небіжчик виховує обережність в висновках, суворе бореться з безпідставними вигадками, без пощади критикує роботи своїх учнів. Але ж поруч з сим він не пригнічує своїм авторитетом та науковою ерудіцією, навпаки всіма силами розвиває ініціативу, доручаючи учням відповідальні роботи. Коли хто з них вагався, Хведір Кіндратович говорив: «Робіть аналіз, зробіть свої висновки а тоді подивитесь що про се говорять інші. На авторитети не важайте, не приймайте ні одной думки без критики». Крім суворої наукової школи, багато щирої любові лишається у небіжчика до своїх учнів, з котрими звязує його не тільки спільність інтересів в науковій сфері, а ще любов до рідного краю. Для своїх учнів Хведір Кіндратович був не тільки авторитетним учителем та визначним українським діячем — він був старшим високоповажаним та щиро любимим приятелем, до якого всі вони сходилися за порадою в тяжких обставинах життя, для розвязання не тільки складних наукових але ж й питань свого особистого життя. На все життя

залишається у кожного з учнів світлі, найкращі спогади про велику постать свого учителя.

* * *

Непоправну втрату понесла українська наука в особі Хведора Кіндратовича, залишилась після нього велика наукова спадщина, наш обов'язок зберігти її якнайкраще і закінчити то, чого не дало житте закінчити небіжчику. Свое власне наукове майно — книгозбірню та матеріали по антропології, етнографії та доісторії, все, що було зібрано на протязі всього життя передав він українським науковим інституціям. По постанові ввірників (душоприскачків) все се передається Українській Академії Наук, як основа майбутнього Антропологічного інституту Академії. Але ж крім сього, ще інші матеріали залишилися в антропологічній лябораторії Петербурзького університету. Се поміри — антропологічні матеріали українського населення. Наукове Товариство, як всеукраїнська наукова інституція, повинно подбати про повернення сих матеріалів на Україну. Се легко зробити, знявши з них копії. Ще раз прошу шановні збори вибачити мені сей коротенький та неповний доклад. Коли вдалося хоча скільки небудь, накреслити в загальних рисах визначну постать Хведора Кіндратовича Вовка — я виконав свое завдання.

12 січня 1919 року